ANY XLVII JULIOL DEL 1937 NÚM. 506

BVTLLETÍ
DEL CENTRE EXCVRSIONISTA
DE CATALVNYA CLVB ALPÍ CATALÀ
CLVB D'ESQVÍ DE CATALVNYA

SUMARI: *Rubió i Lluch Primer President del* CENTRE. — A. *Rubió i Lluch i l'Excursionisme*, per R. d'ALÓS-MONER. — *Una lletra del nostre Primer President*, per ANTONI RUBIÓ I LLUCH. — *Muntaner excursionista*, per ANTONI RUBIÓ I LLUCH.

IN MEMORIAM

ANTONI RUBIÓ I LLUCH

PRIMER PRESIDENT DEL CENTRE

La mort ha posat fi a una vida de treball constant, intelligent, catalanissim; el nom i l'obra d'Antoni Rubió i Lluch sobreviurà, però, en el camp de la història i de les lletres pàtries. Les altes qualitats d'investigador i de mestre del doctor Rubió i Lluch, li donaren un relleu no sols nacional, sinó que també internacional.

La personalitat eminent del savi ha eclipsat als ulls de les generacions noves la seva actuació en pro de l'excursionisme català en uns moments en què s'havia de consolidar l'entesa de les dues associacions capdavanteres i s'havien d'endegar les activitats futures. El CENTRE *en la dolorosa avinentesa del traspàs del seu Primer President ha volgut recordar la seva intervenció excursionista. Més meritòria del que podria semblar de primer antuvi, perquè Rubió i Lluch, home d'estudi, reposat, no era pas un practicant de l'excursionisme. No obstant, a través de les pàgines d'aquest número d'homenatge i recordança hom veurà com l'investigador de les relacions catalanes medievals amb Grècia posà decididament les seves activitats al servei del* CENTRE *i del* BUTLLETÍ *que aleshores naixien. La lletra que publiquem n'és una prova. Demés, la conferència que reproduïm mostra un esforç per agermanar la vocació pròpia amb l'excursionisme. Amb tot, l'afany de veure amb els seus propis ulls els paisatges on s'han desenrotllat els fets que investigava el movia també a córrer món com ho palesa Ramon d'Alós en el seu treball biogràfic que ha escrit per a aquestes pàgines.*

Malgrat el propi temperament, Antoni Rubió i Lluch per catalanitat es posava al servei de l'excursionisme i per disciplina científica recorria contrades llunyanes famoses en la història.

El nostre Primer President té un lloc d'honor entre les figures remarcables del nostre excursionisme.

A. RUBIÓ I LLUCH I L'EXCURSIONISME

(Notes per a la seva biografia)

RUBIÓ i Lluch no era ben bé un excursionista, almenys en el sentit que hom sol donar a aquest mot. Ell mateix ho confessava en un Discurs presidencial del CENTRE: "De l'excursionisme... jo so el menos indicat per a parlar-ne, jo, l'últim excursionista d'aquest Centre." I això ho deia precisament en una festa major de l'excursionisme català, el 28 de gener del 1892, dia en què es va constituir sota la seva presidència el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, nascut de la fusió de les dues velles societats l'*Associació Catalanista d'Excursions Científiques* i l'*Associació d'Excursions Catalana*. La confessió de Rubió i Lluch des de la cadira presidencial no era pas un de tants llocs comuns oratoris, ni era una falsa modèstia. "Jo no sé moure les cames", havia dit també uns mesos abans en la carta adreçada a F. Carreres i Candi, que és reproduïda en aquest número del BUTLLETÍ. I, no obstant, en aquella sessió solemne era ell el president d'una de les corporacions que no sols ha treballat més per la renaixença de Catalunya, sinó que mai no ha deixat de banda l'aspecte de pur excursionisme, d'exercici físic —per entendre'ns—, camp en el qual té un nom respectat entre totes les corporacions similars de les terres catalanes.

Els mèrits contrets, però, per Rubió i Lluch perquè fos cridat a ocupar aquell alt setial i en uns dies en què no abundaven gaire les entitats catalanes de cultura, eren indiscutibles i en temps successius no feren sinó confirmar-se i augmentar. Havia format part des de bon principi de la *Catalanista*, i en fou vice-president el 1883. Ocupà, demés, la seva càtedra de conferències —és la denominació que més pot escaure en referència a les sessions en què a la *Catalanista* mateixa o al CENTRE parlà en públic i alliçonà els seus oients.

Que s'interessà fortament per la bona marxa del CENTRE (com abans de la *Catalanista*) i de l'excursionisme, ens ho indiquen ben clar la lletra esmentada escrita a en Carreres Candi i aquell Discurs Presidencial en el qual feia unes assenyades observacions sobre l'excursionisme científic tal com ell el concevia i el professava. "L'excursionisme en si mateix considerat no és un fi sinó solament un medi. En si mateix no és més que un instrument d'estudi i d'investigació nascut de l'esperit naturalista i analític de la ciència moderna i que aquesta aprofita per als

seus avanços, com tants d'altres que constantment emplea. Nosaltres havem adoptat aquest mitjà d'investigació i d'estudi que altres països havien posat en pràctica, amb resultats profitosos, per aplicar-los al major coneixement de la nostra terra, de totes les belleses naturals i artístiques que en si enclou, del poble que l'habita i dels seus costums, parla i tradicions", etc.

Les circumstàncies especials de la seva vida d'estudi, les ocupacions professionals, les càtedres a la Universitat i als Estudis Universitaris Catalans, exercides com un sacerdoci, amb vocació i amb desinterès egoista, les recerques a arxius i biblioteques, les lectures, i, en un mot, el seu treball científic mai no interromput, el van obligar a fer vida sedentària, preferentment. Moltes de les seves grans obres foren redactades acabat el curs universitari al seu recés estiuenc de Sant Boi de Llobregat. Lliurat durant llargues hores a la feina d'estudiar a fons els documents freds dels arxius, de treure'n l'entrellat, de sorprendre el seu sentit íntim com si es tractés de desvetllar-hi un esperit adormit, de deduir-ne tota una visió animada —posem per cas— de la vida política i social de la terra grega poblada per catalans, a base de documentació sovint deslligada i relativament escassa. Això el privava amb molta freqüència del goig que produeixen, fins a qui no és de mena caminador, l'excursió curta, l'ascensió al pujol i a la petita ermita, la contemplació d'un panorama, refrigeri de l'esperit, repòs pel cos afadigat per un treball científic intensiu. Els seus deures professionals, allò que Rubió i Lluch creia, amb raó, que constituïa una de les seves més grans missions, la seva obra per excel·lència, això és, deixar escrita la definitiva Història de l'Orient català, el tenien lligat, i li prenien a estones un temps que ell hauria volgut consagrar a la vida de família, que era un dels cultes més grans de la seva vida, o bé dedicar a conèixer món, endut per una curiositat i un daler que no tots els excursionistes posseeixen. Perquè poques persones podrieu conèixer que, en més alt grau que Rubió i Lluch, es sentissin atretes per les manifestacions més vàries, divines i humanes, pels espectacles populars, per les obres arqueològiques, per les grans creacions artístiques, per la riquesa i varietat de les llengües i dialectes; com ningú ells gustava la contemplació de la natura vista pels seus propis ulls malatissos—però ben enfocadors— o vista a través dels clàssics, dels "immortals", com deia ell: *La verdura del prado, la olor de las flores, las sombras de los árboles de temprados sabores* i *el cantar sabroso no aprendido* dels ocells, *il tremolar della marina* i tota la grandesa d'un *riso dell'universo,* li eren font perenne de fruïció espiritual i de records plàcids.

Ací escau de recordar el petit opuscle *Records de Montnegre* (Barcelona, 1897), d'una certa raresa, puix que se'n féu un tiratge limitat no posat a la venda, en el qual són aplegades unes poesies íntimes amb què Rubió i Lluch comunica les seves impressions sobre l'estada feta durant una mesada del mateix any en una grandiosa masia situada en aquella serra. Es una mostra excel·lent de l'aspecte poc conegut de Rubió poeta inspirat i fàcil, cantor de la pau del camp, de la vida a

muntanya, alhora que observador agut de la naturalesa. Tant pels textos poètics com per les notes geogràtiques que els acompanyen, aquest curiós llibret ve a ésser un numero d'excursionisme, únic dintre la llarga bibliografia rubionenca.

Afortunadament per a Catalunya hi ha en la vida científica de Rubió i Lluch una contrapartida al seu esclavatge material respecte als estudis històrics i literaris, i dic això tot considerant que parlo des del BUTLLETÍ de la casa pairal de l'Excursionisme català. L'índole mateixa de les seves investigacions fou causa de profitosos viatges. Perquè —cal dir-ho d'un cop—si ell no fou un veritable excursionista com deia abans, va ésser en canvi un gran viatger erudit, modèlic, que sabé treure de les seves missions i recerques científiques per terres catalanes i per l'estranger, sobretot per les altres penínsules mediterrànies, un profit immens i grans guanys per a la ciència. De cada viatge que va realitzar, Rubió i Lluch tornava amb un bagatge enorme de notes i observacions, de dades i coneixements que es traduïen en pàgines admirables i vives, tant com ben documentades, de les seves monografies històriques. En escriure aquestes ratlles em refereixo especialment als treballs publicats a l'època durant la qual vaig tenir la sort de tractar-lo amb més intimitat i d'ésser objecte per part de la seva bondat d'aquell afecte paternal amb què em tractà i em distingí; són, aproximadament, els anys d'aquest segle i, encara amb més precisió, d'ençà de la fundació, el 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans.

Abans d'aquesta època florida de Rubió i Lluch com a home de lletres, ell havia realitzat entre altres viatges dues expedicions a Grècia. Ja és sabut que ha estat l'historiador de l'Orient català per excel·lència i que, per altra part, les seves investigacions i publicacions en aquest sentit daten de més de mitja centúria. I és un honor per als que formen part del CENTRE que aquests estudis vagin lligats estretament amb la història de l'Excursionisme català. En efecte, abans que Rubió i Lluch es donés a conèixer a l'erudició estrangera (a Catalunya la projecció massa a la vora fou causa tal volta que la nostra gent no comprengués la llum nova que es produïa amb les seves primeres publicacions sobre l'expedició catalana), vull dir abans que fos, arreu, conegut com renovador i reconstructor d'alguns decennis d'història de la Grècia al segle XIV amb la gran obra *Los Navarros en Grecia y el ducado catalán de Atenas en la época de su invasión* (1887) ja havia donat a la *Catalanista* una conferència que fa època: el dia 16 d'abril del 1880 s'hi ocupava de l'"Expedició catalana a Orient", conferència pre-anunci de les que tres anys després donava a l'Acadèmia de Bones Lletres sobre *La expedición y dominación de los catalanes en Oriente, juzgados por los griegos,* publicades una mica més tard (1887). Aquell parlament tingut a la *Catalanista* va veure la llum en el seu butlletí *L'Excursionista,* volum primer. A la mateixa *Catalanista* llegia el 26 de novembre del 1890 unes *Consideracions sobre en Muntaner com a historiador català i com a viatger o excursionista,* que són reproduïdes en el present número del BUTLLETÍ. També al volum primer (1891) del nostre

Dr. Antoni Rubió i Lluch (1855-1937)

Primer President del Centre

TORRE DE L'HOMENATGE DEL CASTELL DE SALONA JUNY DEL 1909

EL DR. RUBIÓ I LLUCH A LES RUÏNES DE L'ESGLÉSIA FRANCA DE SALONA

BUTLLETÍ va començar a publicar una important *Notícia geogràfica de l'Orient segons en Muntaner,* com, més endavant, publicava: *De l'època en què els catalans perderen a Atenes* (II, 1892) i *Tradicions sobre la caiguda del comtat català de Salona* (XX, 1910).

Rubió i Lluch va realitzar tres viatges a Grècia. En el primer, l'any 1895, tot just pogué posar el peu en aquella terra. La vigília de desembarcar al Pireu un accident, greu, un desprendiment de retina, cruelment, inoportú segava les illusions forjades durant anys de pacients recerques sobre aquella terra sagrada que els catalans havien subjugat i habitat. Acollit hospitalàriament per una família d'aquell país, la seva curta estada a Atenes fou just el temps d'esperar un vaixell que el retornés a Occident. L'any següent, 1896, repetia la seva visita a Grècia, i aquesta vegada, no ben guarit encara, podia tanmateix conèixer bé la capital i fer una excursió per l'interior del país acompanyat de l'insigne escriptor hellènic Demetri Bikelas i d'un bon hispanista d'allí mateix, el metge J. N. Maurakis, traductor al grec d'algunes obres de Rubió. La visita a algunes de les localitats més importants en la història dels ducats catalans d'Atenes i Neopàtria fou ràpida i el nostre viatger no va poder estudiar suficientment les construccions que recorden l'època de la dominació militar catalana. El tercer viatge, durant el qual vaig tenir l'honor i el gust d'acompanyar-lo, tingué lloc el 1909. L'estada a Grècia va durar més d'un mes (7 juny-11 juliol). Objecte principal va ésser l'estudi, de prop, dels catells catalans o que recorden la nostra dominació existents a la Grècia continental: Tebes, Livadia Lamia (Zeitun), Neopàtria (Hypate), Salona (Amphissa), etc., i altres llocs interessants de l'època catalana, ultra la visita a ruïnes venerables de l'antiguitat. Delfos, Olímpia i altres, primera de totes l'Acròpolis atenesa, el "Castell de Cetines", un temps superba fortalesa dels catalans. Fruit directe d'aquest viatge és una de les seves millors monografies sobre l'Orient català: *Els castells catalans de la Grècia continental.* La lectura d'aquest treball tan dens i ple de novetat i d'agradable lectura no dóna tanmateix idea del que era Rubió i Lluch, peregrí per aquelles terres dels seus somnis.

Cal haver-lo seguit materialment i haver participat de les seves impressions estètiques, cal haver rebut dels seus llavis, admirables lliçons sobre la Grècia heroica, sobre l'obscura història tan plena, però, d'atractiu per als catalans, de la *Romania* medieval, o sobre la lluita per la independència hellènica dels temps més propers als nostres dies. Donant proves d'una resistència física impròpia de la seva edat, de la seva naturalesa treballada, de la vista delicada, i en l'època més calorosa de l'any, Rubió i Lluch no es donava treva en l'àrdua peregrinació a través de llogarrets i llocs poc accessibles al turisme, a l'interior de Grècia. No deixava res per veure. Cap monument de l'antiguitat, cap record de la mitologia clàssica, cap espectacle de la naturalesa no li passava per alt. Com altre Nicolau Martoni, viatger italià de darrers de la XIV centúria, el nostre Rubió, amb més formació espiritual i emoció estètica més profunda, s'animava i fruïa davant de tanta meravella:

la gegantesca mola de l'Acròpolis que vetlla la ciutat de Pericles, amb el majestuós Partenon, que fou "Seu de Santa Maria de Cetines", de meravellós color rosat en ésser ferit pel sol ponent... ¡Quina evocació més càlida i més viva de la "pus rica joia que al món sia" llavors amb moltes de les seves columnes caigudes per terra afilerades, "com vèrtebres desarticulades d'un gegant", d'un gegant que comptava amb més de dos mil anys! L'emoció sentida per ell, que tan bé sabia comunicar als qui el voltaven, no fou menor, davant dels altres llocs i santuaris de la Grècia clàssica visitats llavors. I copsava tota la bellesa que hi donen la història i la mitologia i la naturalesa entrelligades, del Licabet sobre el qual reposava la vista enlluernada per tanta blancor de la ciutat marmòria d'Atenes, i des d'on es gaudeix d'un grandiós panorama del ric Pentèlic; de les muntanyes consagrades a las muses, l'Helicó i el Parnas d'Apol; de l'Oeta, lloc del sacrifici suprem d'Heracles de la gorja de l'Esopos a través de les Roques Traquinianes. I s'interessava a sorprendre el sentit i la bellesa de la vida local del poble grec, amb els seus costums típics, les cerimònies, els cants, la indumentària pintoresca. De tot treia fonts d'informació i colorit amb què enriquir els seus articles i monografies escrits en llengües diverses, i motius per recordar, amb memòria prodigiosa, en les seves converses sempre tan instructives i tan amenes.

L'aspecte científic dels seus viatges i excursions tenia com principals fonaments l'estudi directe de les col·leccions, dels arxius, de les biblioteques. Poca cosa tanmateix pogué aportar a la història de Catalunya, en aquest sentit, durant les seves peregrinacions per terres gregues que ben poc han pogut conservar quant a monuments escrits de l'Edat Mitjana. Allí, les troballes documentals d'arxius i biblioteques dutes a cap per ell en altres nacions, es completaven amb l'estudi de la geografia, la visió de les fortaleses militars, les tradicions encara vives entre el poble. En canvi, respecte als països on, començant per Catalunya, els fons arxivístics són abundosos, cada viatge de Rubió i Lluch es traduïa en l'arreplega de materials escrits, preciosos per a la història de la nostra civilització.

D'altres viatges del nostre mestre n'hi ha prou en recordar uns pocs: per Catalunya, el que va fer el 1914, acompanyat del seu fill Jordi, a Tortosa, i la finalitat del qual fou l'estudi del ric fons de manuscrits de la seva Catedral. Així complia una missió que li havia encomanat l'Institut d'Estudis Catalans que llavors donava els seus primers passos sota la seva sàvia presidència.

I deixant de cantó altres missions semblants, presidides generalment per un interès científic, però mai no mancades de l'aspecte agradable del viatge de plaer —la ciència de Rubió i Lluch mai no pecà d'eixarreïda —recordaré dos dels seus viatges per Itàlia. El primer, fou realitzat durant l'estiu del 1908, també per encàrrec de l'Institut, amb el fi de completar als arxius d'Itàlia (Roma, Venècia, Palerm, Nàpols, etc.) anteriors investigacions, llargues i intenses a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a altres de peninsulars, en la tasca

patriòtica i penosa de refer la història de l'expansió catalana per l'Orient mediterrani. Aquest viatge per la Itàlia peninsular durant el qual l'acompanyava així mateix el seu fill Jordi, tingué un digne complement profitós, amb la visita a l'illa de Sardenya, sobretot a la ciutat catalana d'Alguer.

No menys pròdig en resultats va ésser l'altre viatge de recerques a través d'Itàlia l'any 1909, en què li vaig fer costat, de pas cap a Grècia. Els materials aplegats en fons històrics i documentals, la preparació de la visita a l'altra península mediterrània, el contacte amb societats històriques italianes amb les quals l'Institut començava d'entrar en contacte i de l'experiència de les quals calia aprendre tantes coses, foren altres tants aspectes de la fecunda labor realitzada per Rubió i Lluch.

Ací podria repetir amb paraules semblants allò que he dit referint-me a la visita a Grècia, per fer comprendre el partit que sabia treure Rubió i Lluch dels seus viatges, profitosos per a enriquir sempre més i més la seva forta formació intellectual, per a fer més aguda la seva visió de les meravelles de la creació divina i de l'art, i en benefici de la nostra pàtria, a la qual abocava contínuament amb abundor i a mans besades el seu bagatge espiritual, mestrívol.

En complir-se el XXV aniversari de la publicació d'aquest BUTLLETÍ, Rubió i Lluch, tot evocant la figura de l'erudit historiador del segle XVII, Esteve Corbera, un dels precursors del modern excursionisme català, deia entre altres coses, i en elogi del CENTRE: "Ha estat durant molts anys el fogar de la ciència catalana, és a dir, de la ciència sentida i vestida en la nostra llengua, a la qual li estaven barrades abans totes les portes, no sols de les corporacions literàries i científiques oficials, sinó àdhuc les de les fundades i sostingudes pels propis fills de la nostra terra. Si avui la ciència catalana té artístics palaus que la cobegen, plens de gloriosos records de la pàtria, tinguem present que en la llar de l'excursionisme s'ha encès el primer caliu de la prosa científica catalana". I bé, un dels que més ha treballat en l'empresa de formar i plasmar la llengua científica catalana, en la branca de les ciències històriques, ha estat Rubió, el mestre de tots. Viatger de la cultura, els resultats dels seus romiatges científics han contribuït com pocs a donar valor universal a la història de Catalunya. El seu nom anirà sempre lligat amb el de l'epopeia més heroica dels catalans pel món. Això sols, si altres raons no ho reclamen —algunes les he apuntades tot just— és motiu més que suficient perquè el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA commemori d'una manera perenne la memòria del seu Primer President.

R. D'ALÓS-MONER

UNA LLETRA DEL NOSTRE PRIMER PRESIDENT

Sardanyola, 4 Sept. 1891.

Sr. D. Francesch Carreras Candi.

Benvolgut amich; casi las matexas observacions que V. me apunta en sa estimada carta del 2 dels corrents, me havia jo fet després de la lectura del Butlletí. A posta las vaig apuntar també en un paper, pera donarne compte lo primer dia que'ns reunissem. Encara n'hi afegiré algunas mes, convé á saber; que no se ha anunciat lo preu dels nombres solts, que han quedat tortes las cobertes i inicials; que no hi ha majúsculas historiadas al pont de tots los treballs, lo qual indica injustas preferencias, etc.

Respecte la questió ortográfica ja vaig manifestar mon criteri lo darrer dia que'ns aplegarem. No'ns podem quexar ab tot, perqué alguna cosa se ha millorat ab la censura de'n Bulbena, que sempre trobo més correcta que la de'n Ferrer y Carrió. Emperó pera ser à gust meu lo censor deuria esser en Balari. Nos podrém avenir algun dia en aquest terreno neutral? Tant debó. En lo que no havem de esser intransigents es en la questió de las *és*. Apesar de mas preferencias, crech que lo *Butlletí* deu escriures ab *as*.

Me ha sorprés la falta del sello ó sagell, després de tant bregar y parlar. No só de parer que's repetesca en lo *Butlletí*, la fetxa de fundació si ja la porta'l sagell.

Gracias per lo favorable judici que li ha merescut ma improvisada salutació á la prempsa. Ha sortit ab alguna falta.

També'l treball de'n Castellanos me ha fet mal efecte. Que tant parlar del *Aramprunyá*. Jo hi vaig esser pochs anys enrera, y ja me vá semblá llavors que no era cosa de ocuparmen, a pesar de que la excursió me vá fer ilusió, per lo mateix que no so gran caminador.

Tot lo que V. me diu de certas preferencias, que's corretgirán en lo próxim nombre del trimestre en que estám, me fá molt mal efecte, y veig per ellas que'l *regionalisme* o *dualisme* dins de casa, nos donará encara que sentir.

Conformes del tot ab la questió de la publicació dels donatius.

No só de parer que se suprimescan los anuncis de las publicacions de abduas societats. Son sas fullas de servey y la mellor historia que poden presentar. Gracias á ellas lo excursionisme no es una esperança encara infecunda, sino una realitat profitosa.

De lo de la *Unió catalanista* ja'n parlarem ab V. Sento tenir que dirli que so molt mes *catalanista* que *regionalista*. Trobo la pantalla del regionalisme cosa molt política per tirar avant las justas reivindicacions del catalanisme, pero fora de axó es una causa pera mi poch

simpática, per la falta de fonament. Lo regionalisme y lo cantonalisme fan la mateixa fortor. Lo catalanisme correspon a una necessitat, lo regionalisme a una abstracció. Repetesch ja'n parlarém.

No perdi de vista lo de Lloret de Mar.

He encarregat á en Tort que's pose d'acort ab mi, abans de passar á imprimir lo 2on nomb. del *Butlletí* que vull que passe tot per las mevas mans. Si li escriu recórdili lo que li dich; que no envie res á la imprempta sens avisarme. M'estich ocupant ara en un estudi de geografia catalana del Orient basat sobre'n Muntaner, pera'l *Butlletí*. Voldria que cada num. sortís un treball meu, pera tapar la boca de molts que m'acusan de no fer res. Jo no se moure las camas, y axó que me agradaria molt, pero en quant á fer correr la ploma so mes *velocipidista* que escriptor.

Li agrahesch sas observacions y li demano que las repetesca. Vosté y yo sempre ens entendrém y plegats farem alguna cosa. L'exemplar de la monografia sobre *Argentona* que tingué la bondat de regalarme, corre per allí que es un gust. Lo ha llegit mon pare que estiuheja en aquella vila; ha passat per las mans dels Traverias y ara'l te lo celebérrim Pau Calvell, ex-regidor.

Sap que sempre'm te aparellat a son servey y so coral amich seu,

ANTONI RUBIÓ Y LLUCH

P. D. — Fins al 24 d'aquest mes seré aquí. Després te sa casa a Barna. (Claris-9).

MUNTANER EXCURSIONISTA

(Biografia llegida a la «Associació Catalanista d'Excursions Científiques»)

per ANTONI RUBIÓ I LLUCH

Senyors i estimats consocis:

Parlar d'en Muntaner i no parlar de la seva accidentada vida ni de la seva hermosa crònica, creieu-me, és un sacrifici superior a les meves forces i a les de qualsevol que senti la grandesa de la nostra història i la poesia de les planes immortals del qui tal volta millor la representa i caracteritza. Però, vosaltres m'haveu assenyalat les fites de la meva tasca, i si res m'haguéssiu comanat, l'objecte d'aquesta societat me les indicaria també, i tant com ell, el marbre en què apareix gravat el nom del nostre gran historiador i les mudes imatges que el rodegen. Tot em diu en aquest lloc que remembrant tal volta una mica tard el nostre passat, penseu alçar avui l'arc triomfal de l'excursionisme modern, inscrivint en el seu frontis un nom famosíssim, al qual

---

Aquest treball del doctor Rubió i Lluch, malgrat haver estat publicat al setmanari "La Veu de Catalunya", l'any 1891, en els números 4, 5, 6, 7, 9 i 10, era gairebé desconegut com ho prova el que no figuri a les bibliografies de les publicacions del nostre Primer President. En les pàgines d'aquell setmanari es publicà amb el títol "Consideracions

no podem menys de saludar abans de trepitjar el llindar d'aquesta porta. Bé feu en recordar les excursions glorioses de la nostra raça per tota l'amplària del Mediterrani tot i no interrompent les més modestes de la ciència moderna, amb què s'aconsola el nostre migrat present, en què ja no és català el Mediterrani, sinó sols aquesta terra que petgem, i encara esquarterada i reclosa dins reduïts mollons per les ambicions de França i les prevencions del modern centralisme.

Heus aquí perquè tancant els ulls als raigs de poesia que vessen d'aquella crònica tan plena de color i de vida, he estudiat més amb el cap que amb el cor, una obra que sols amb el cor ha de sentir-se; heus aquí perquè en comptes de la llegendària figura de l'historiador i de l'heroi a la vegada, he hagut de reconstruir la més prosaica, però no menys interessant, de l'excursionista o viatger erudit, entès en certa manera com nosaltres la comprenem; amb la curiositat, pel doble sentiment del passat i del present desperta i esperonada.

Però procurem no fer néixer idees equivocades. En Muntaner no fou viatger ni excursionista d'ofici. Sense voler-ho ni pensar-ho, la seva vida, les seves desgràcies i la dura necessitat tant com l'afany de glòria, l'empenyeren pel camí dels viatges i mogueren la seva curiositat, i tant va veure i tant va aprendre, que resultà un viatger i excursionista a tall de l'Edat Mitjana, com pocs n'hi hagi; de manera que amb prou feines podria cercar-se un altre llibre que sense ésser de viatges, com no ho és la seva Crònica, descrigui més viles, i més contrades, ni que amb menys aparell científic, contingui més interessants noves per a la història, per als costums locals i per a la geografia. No hem de penetrar sempre en l'esperit dels temps que foren armats amb l'escarpell de la crítica moderna i amb les ulleres de les nostres idees o preocupacions; però tampoc no ens hem de privar, per massa temor als anacronismes, d'examinar les generacions passades i veure el que entre ells i nosaltres hi hagi de semblant, recordant que no hi ha res de nou sota la volta del cel, i que l'esperit humà és el mateix sempre.

Si tractés de personificar la raça catalana de l'avior, sencera i amb la seva vera fesomia, no ho dubteu un sol moment, la figura que escolliria, sense minvar en res per això de la importància artística i transcendental dels altres historiaires, seria la d'en Muntaner. Ell la caracteritza i la fa amable i gran, senzilla i heroica, patriarcal i terrible, aventurera i plena de fe, com ella ho fou. Aquella monarquia paternal, casolana dels comtes-reis, democràtica ensems que cerimoniosa, honrada i lleial, a tots assequibles i sols amb els enemics altanera, en cap

sobre en Muntaner com a historiador català y com a viatger o excursionista". El títol que nosaltres li donem és tret d'un tiratge a part que es troba a la Biblioteca del CENTRE. Aquest títol fou manuscrit pel mateix autor, junt amb la indicació d'ésser una conferència donada a la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, el 26 de novembre del 1890, en un tiratge a part del qual no es coneix altre exemplar que el de la nostra Biblioteca. El text presenta alguna transposició i alguna esmena sense importància. L'opuscle no té portada, la qual cosa junt amb la seva raresa fa suposar que es tracta d'un aprofitament de galerades que no arriba a formar pròpiament un opuscle.

En la transcripció ens hem concretat gairebé només a modernitzar l'ortografia.—NOTA DE LA REDACCIÓ.

llibre millor que en el d'en Muntaner es veu retratada. El caràcter popular dels nostres reis ningú no el representa millor que ell; burgès tota la seva vida, fill del poble i fill de les seves obres.

Per arribar a trepitjar les encatifades cambres dels palaus i ésser familiar de les corts catalanes de Mallorca, Sicília i Aragó, mai no necessità de cap títol cortisà, ni despullar-se de la seva faisó modesta i pleveia. Ell mateix ho reconeix; *hanch nul hom tan sotil com jo, nos pot lloar de tan alts senyors com jo fiu dells,* diu aludint als reis en Jaume i en Sanxo de Mallorca (1). Monarques i prínceps parlaven amb ell com amb un amic del cor, li feien comandes tan honroses com la de portar l'hereu d'una corona, infantó de pocs mesos, per una mar plena de perills, des de Catània a Perpinyà; li conferien el govern d'illes a feu, li donaven el suprem comandament sobre nobles i cavallers, soldats i capitans, i tot això sense enaltir-lo amb cap distinció honorífica, sens dubte perquè creien que amb la seva dignitat de ciutadà honrat li bastava per a pujar fins a ells, o perquè pensaven llavors que no era necessari disfressar la naturalesa humana amb cap noblesa artificial, sobretot quan es porta la noblesa del cor que és la que més enlaira.

Avui dia, en temps que tenen tan crit de democràtics, no ens podríem figurar un home de l'índole d'en Muntaner, que hagués presenciat més de 32 batalles per mar i terra, manat províncies llunyanes, dirigit exèrcits i estols, visitat corts estrangeres i estat tractat pels reis de la seva terra amb familiaritat d'amic, com a conseller i jutjat digne de les millors confiances, d'aquelles que surten del més pregon del cor i no de les necessitats de la política, sense veure'l revestit de la dignitat de duc o de marquès, lluint la clau de gentilhom, empunyant la mangala de capità general o roblert el pit de tota mena de condecoracions estrangeres.

Així era el poble català en el segle XIV i així també aquella monarquia del gloriós casal d'Aragó, els reis del qual s'envanien d'ésser no senyors de llurs vassalls, ans llurs companys. "Que qui be pensa los altres reys del mon com estàn cars e crus a llurs vassalls, es pensa hom los senyors del casal Darago, quantes gracies fan a llurs sotsmesos, la terra deurian besar quells calciguen... E axi mateix encara han ab ells aquest avantatje, que cascu pot parlar ab ells aytant com se meta en cor qui parlar hi vulla e aytantes hores ells escoltaran graciosament e pus graciosa li respondran... E d'altra part que cavalquen tots dias per las ciutats, vilas o llochs, es mostran a llurs pobles; e si un hom ò fembre pobre los crida, que tiraran la regna els oyran els daran tantost consell a llur necessitat. ¿Queus diré? Que tan son bons homens e graciosos à llurs sotsmesos, que llonga cosa seria de escriure; e per ço de llurs sotsmesos son enflamats de llur amor, que no temen mort per exalçar llur honor e senyoria... (2)". Amb semblants pinzellades retratava en Muntaner la fesomia de la nostra senzilla, gran i única monarquia catalano-aragonesa.

(1) Crònica.—Ed. d'en Coroleu.—Barcelona, 1886.—Cap. 255, pàg. 495.
(2) Muntaner, ibid. cap. XX.

En una altra cosa és l'escriptor català el representant més genuí de la seva raça. Entre tots els cronistes, debades es cercarà un que sigui d'esperit més català que ell i entre totes les obres cabdals de la nostra literatura, una que sigui més catalana que la seva crònica. Moisé, el seu traductor italià, ha dit d'en Muntaner que és per antonomàsia *il Camoens della storia*, i jo afegiria que, si ho és de la història en general, molt més i en particular ho és de la nostra història.

La seva crònica és, en efecte, els *Lusiadas* de la terra catalana i perquè més ho fos nasqué en els temps heroics de la seva grandesa, al començ del segle XIV, punt culminant de la ciència i de la glòria de Catalunya, època en què els catalans foren els veritables *Lusiadas* de l'Occident. Es l'època de la llegendària opopeia d'Orient, de les conquestes de Sicília, de Còrsega i de Sardenya, del protectorat de Tunis i Tremecen, de la constitució dels ducats d'Atenes i de Neopàtria; és l'època en què els apòstols del pensament i de la ciència de Catalunya recorrien com els almogàvers totes les mars i totes les nacions, fent sentir els accents d'aquell *bell catalanesc*, mai abans d'en Muntaner tan ponderat, des dels sorrals de Tunis a la cort Pontifícia, des de Viena i Moscou a les Portes de ferro d'Armènia, des de Mesina i Palerm a la Constantinoble bizantina i a l'Atenes de Pericles, convertida poc abans en una petita França. En cinc corts de la Mediterrània s'arribà llavors a parlar català; al regne d'Aragó, als semi-independents de Mallorca i de Sicília, al ducat d'Atenes i a l'efímera, però brillant cort mallorquina de Clarentza, a la Morea; i a les tres penínsules de la mar interior, gonfaloneres de la civilització del món, la Grècia, la Itàlia i l'Espanya, tenien encastada com una hermosa joia en llurs més xamoses i meridionals contrades la civilització catalana. Amb raó pogué, doncs, exclamar en Muntaner en aquella saó, ple de noble orgull i foll de patriòtic entusiasme, que *dun llenguatje sol de negunes gents son tantes com catalans* (1).

A aquest poble excepcional li mancava una cosa: la consagració literària de les seves glòries; un herald que fos l'Homer de la seva grandiosa epopeia escrita amb les ascones dels almogàvers; un home que fos el geni i l'encarnació vivent de la nissaga catalana, i tot això ho trobà en el nostre Muntaner. Com tota nacionalitat ferma, original i vigorosa, no podia deixar de tenir Catalunya un poema èpic de les seves gestes immortals, com el posseïren la Castella de la reconquesta o el Portugal de la Renaixença, i si en poesia lírica, per haver-se arrossegat com esclava als peus de la Musa provençal, no pogué atènyer aquesta originalitat i aquesta força i sols produí flors de saló al jardí fecundíssim de València, tingué, en canvi, un poema en prosa en la Crònica sense rival del seu gran historiaire. Com la de Villehardouin, la seva germana és una transició un terme mig entre les cançons de gesta i la història. Les seves formes expositives són també heroiques i populars; segueix la manera natural de la conversa familiar entre persones indoctes; té present sempre el lector o l'oient, parla amb ell

(1) Ibid.—Cap. 29.

i l'aconsella; canvia la narració directa per diàlegs i monòlegs; dóna cabuda important a l'element meravellós; en una paraula sols li falta la rima o la forma mètrica per a tenir tot el caràcter d'un poema èpic popular i primitiu.

Si haguéssim de simbolitzar les tres nacions més originals i poderoses de la península espanyola, les úniques que han tingut vida oficial i avassalladora fora d'ella i vida enèrgica i activa dins del seu terrer; les que sempre han defensat la seva fesomia dins de la gran unitat geogràfica de la moderna Espanya o Ibèria; les úniques que encara tenen tres llengües i tres literatures veritablement pròpies i nacionals, no dubtaríem un sol moment a escriure aquest tríptic colossal de la tripla nacionalitat ibèrica, tres noms famosos: el del *Poema del Cid*, com l'expressió més adequada, més castissa sense cap barreja, i més sentida i original de la nissaga castellana; la *Crònica* d'en Muntaner, rica també en iguals condicions, per la catalana, i *os Lusiadas* per la portuguesa; l'una mirant cap a l'Occident, l'altra cap a l'Orient, l'altra endavant i als dos costats per a omplir-ho després tot, l'Orient i l'Occident, el Mediterrani i l'Atlàntic, hereva de les grandeses de les seves germanes i ensems llur dominadora.

Més atenta a confederar que a unificar, per imperiosa necessitat, quasi diré que per vici d'origen, la raça catalana sols presenta completa unitat en el segle XIV, en què la seva dinastia, veritable ànima del seu cos heterogeni, li donava un únic i poderós impuls que travava fermament els seus membres disconformes, i aquesta unitat que per dissort mai no resulta molt profunda en totes les seves conquestes, a la Crònica d'en Muntaner és on més poderosa i viva es reflexa. Allí tot és català, tot es fa per catalans i en nom de catalans. Gràcies a aquest esperit catalanesc, el nostre cor es reconforta i cura de la greu recança que sent en contemplar com la nacionalitat més poderosa del Mediterrani presenta tal dualisme en la seva manera d'ésser, entre el seu nom i el seu esperit, que mentre els seus naturals tots eren batejats per sicilians i francesos, per moros i turcs i grecs, i per tota mena d'estrangers amb la denominació de catalans, la seva entitat collectiva portava l'artificial de monarquia d'Aragó, denominació que sols pogueren fer popular reis que vivien entre nosaltres, que portaven en llurs benes la nostra mateixa sang, que entre nosaltres naixien i a Catalunya morien i que parlaven català i tenien el cor senzill i el llenguatge pla com de catalans i que pensaven i sentien sempre a la catalana.

Llegiu en Muntaner i us convencereu del que us dic. Mireu el dolor amagat amb què contempla com els nostres reis se'n van a coronar-se a Saragossa abans que a Barcelona, i com la mal oculta gelosia li dicta en revenja el més ardent elogi que de Catalunya es llegeixi; i vegeu quant li reca veure esbocinada en els altres trossos d'Aragó, Mallorca i Sicília, la germanor del casal catalanesc, i com recorda aleshores als seus reis l'exemple de la mata de jonc, per fer-los sentir més profundament amb els funestos efectes de la divisió, aquella mateixa germanor i unitat. "*E pot fer compte,* diu adreçant-se llavors al

nou rei d'Aragó, Alfons IV, *quell rey és rey Darago, e de Valencia, e de Sardenya, e de Corsega, e de Mallorques, e de Sicilia; que de tot es ell cap e major, e es a son manament; que si ell es vol així es lo regne de Mallorques a son moment com lo regne Darago. E així mateix lo regne de Sicilia... E així la casa de Mallorques e de Sicilia que porten lo seu senyal e ab aquell ha a viure e murir, reja e mantenga contra tots los homes del mon* (1)". ¡Ah! i com se li estrenyeria el cor al nostre Muntaner, el qual tan arrelat portava aquest sentiment d'unitat, si en mal hora ressuscités i ens veiés ara als seus descendents disfressant per imperiosa necessitat o per política, amb el nom de regionalisme el nostre modern catalanisme, i contemplés de més a més aquella gloriosa i ampla terra catalana que tenia per fites el Cinca i les salines de Salces, les palmeres d'Elx i les aigües hel·lèniques i italianes, i la veiés avui amb dues de les seves províncies en poder de França, donades a l'Aragó les contrades riberenques del Cinca i de l'antic comtat de Ribagorça, desconeguda per València la nostra maternitat i fins negada per ella la nostra llengua, trencada la cadena que feia de les Balears part integrant de Catalunya, esborrades a Agosta i altres punts de Sicília les petjades dels almogàvers, muda ja per a la nostra llengua la catalana Bonaire, i servant-la en prou feines els deu mil algueresos que encara saluden la mare pàtria des de les platges de Sardenya!

He dit més endavant que en el segle XIV el pensament català tingué també els seus almogàvers com els tenia el nostre poderiu militar. D'almogàvers del pensament ha qualificat molt encertadament en Menéndez Pelayo el nostre Ramon Llull; i almogàvers de la ciència, de la filosofia o de la història foren així mateix en Joan de Peratallada, l'Arnau de Vilanova i en Ramon Muntaner. La ciència seguia aleshores l'impuls expansiu de la raça. La faixa oriental d'Espanya era teatre petit per a esplaiar totes les energies i la vida vigorosa dels catalans els quals cercaven terra on arrelar-se a totes les illes i penínsules del Mediterrani: "Siats certs, diu en Muntaner, que si el regne de Granada fos de la nostra conquesta, gran temps ha que fora de cristians (2)". Preciosa confessió del que podíem i del pit que teníem! No sé quin mal fat ens va marcar termes tan estrets dintre de la terra espanyola i ens va negar apressurar el moment providencial de la seva total deslliurança, negant-nos amb aquesta glòria la consagració de la nostra hegemonia; però si ens veiérem tan privats d'amples termes naturals dintre del nostre propi casal, bé els sabérem eixamplar-los amb la fitora dels Llúrias i dels Marquets i amb l'ascona dels Rogers de Flor. I a la ciència catalana li passà altre tant. Arreconada dins d'aquest extrem d'Espanya volà amb la nacionalitat per tot el Mediterrani i pel Migjorn d'Europa i per això la Crònica d'en Muntaner presenta un caràcter tan cosmopolita i europeu com la filosofía del gran Llull o les estranyes elucubracions d'en Vilanova.

(1) Ibid.—Cap. 292, p. 571-72. — (2) Ibid. Cap. 247, pàg. 478.

La "Crònica d'en Muntaner" és, doncs, així mateix catalana en aquest darrer sentit, expansiu, cosmopolita, i fins, valga'm l'expressió, excursionista. Tant com a Catalunya interessa a la França que gairebé se l'ha feta seva, a la Itàlia que l'ha saquejada a tort i a través, i a la Grècia que l'ha aprofitada encara que de segona mà i en temps moderns (1). I vegeu-me aquí ficat dintre mateix del meu assumpte.

Tots els grans cronistes de l'Edat Mitjana, a llur manera, foren excursionistes, és a dir, viatjaren molt, corregueren molt món i en llurs viatges acabalaren aquella saó d'experiència humana, que és el més preuat segell de llurs històriques creacions. Adquiriren l'experiència de la vida, no en els llibres, sinó en la vida mateixa, i pobres d'ells si així no ho haguessin fet. Cabalment el seu valor estètic neix de la saba de veritat que traspua per llurs planes, i ja se sap quan germanes són la veritat i la bellesa. Eren ignorants d'erudició en l'època en què l'erudició i el renaixement anaven a capgirar-ho tot i a esborrar les petjades de l'Edat Mitjana. Eren homes abans que savis. Eren candorosos i senzills com a infants, plens d'experiència i de malícia com a vells, grans i naturals com a herois, i d'aquella barreja de sentiments heroics, infantils i humans, neix el major preu d'aquells llibres que tenen la grandesa de les gestes heroiques, el realisme cru de la vida pràctica i la poesia misteriosa dels contes de fades.

Tots o gairebé tots els cronistes foren ensems actors i narradors de les proeses que narraven; tots o gairebé tots corregueren pam a pam els països que descrivien. Així se'ns presenta en Joinville acompanyant Sant Lluís a la primera de les dues croades que emprengué; en Villehardouin prenent part en la quarta, assenyalant-se en el setge de Constantinoble, salvant Balduí en la batalla d'Andrinòpolis i entrant a la Tessàlia amb el títol de mariscal de Romania. La passió de veure món és també el distintiu de Froissart; Sanuto sols es creu digne d'escriure les gestes dels croats després de recórrer l'Orient; i d'en Muntaner no cal que res us digui, que bé sabeu que des del coll de Panissars al cim del Mont Taurus, des de les platges africanes a Santa Sofia i des de les Balears a les illes de l'Egeu, no hi hagué terra ni mar que ell no visités.

Però, m'atreveixo a dir, i permeteu-me que un altre cop ho repeteixi, que cap crònica de l'Edat Mitjana, fora dels llibres de viatges, no conté més riquesa d'indicacions geogràfiques, més descripcions de terres, de costums i tradicions, més judicis i coneixements de pobles estrangers que la d'en Muntaner. Un sicilià, un grec o un africà, no parlo ja dels de casa nostra, s'hi deu embadalir en recórrer-la, i tan debò que poguéssim dir altre tant de les històries estrangeres que parlen de nosaltres. Sorprèn trobar en l'Edat Mitjana un coneixement tan gran de la geografia de l'època, i tant més sorprèn, en quant aquesta geografia no ha estat apresa sobre el mapa, però sobre el mateix terrer, apamant les distàncies, travessant congostos i pujant munta-

(1) Vegeu els treballs de l'Epaminondas Stamatiades, *Los catalans en Orient*, de Paparrigopoulo, *Historia de la nació helènica*, d'en Lambros i de molts altres.

nyes, visitant les viles, internant-se pels golfs, navegant per tots els mars, recorrent les platges i enfilant el curs dels rius. Un complet comentari a la crònica del nostre historiador, comentari que està encara per fer, necessita una coneixença no vulgar de la geografia i l'auxili d'un mapa molt perfecte.

L'única dificultat que ofereix el text d'aquesta obra i la intel·ligència dels itineraris seguits per les expedicions militars, pels reis o pel mateix cronista, no prové de l'omissió de llocs, ni dels errors geogràfics que no abunden, sinó de la corrupció que de vegades sofreixen i no sempre per culpa seva, sota la seva ploma, els noms estrangers i més que tot els grecs. Qui reconeixeria per exemple en Nif, a Nimphea, en Fuylla a Focea, a Scopelos en Spoll, a Cassandria en Seserandia, en Estives a Tebes i en l'imperi de Lantzaura a la Bulgària (1).

S'equivocaria de mig a mig el qui imaginés que en Muntaner, havent recorregut tant de món i sobretot un món tan diferent del nostre com ho és l'oriental, sigui una deu abundant de noves peregrines d'aquella civilització, i el qui cerqués en les seves planes, fora d'algunes dades lleugeres de costums i tradicions, i més exactes descripcions geogràfiques, altra cosa més que esperit cristià i catalanesc. Així debades es cercaria, no dic en el nostre cronista, però en qualsevol dels francesos o italians els seus contemporanis.

El segle XIV presenta encara en general, i més que tot en el seu començ, una admirable igualtat de caràcter i d'esperit, filla de la influència del cristianisme que imprimeix llavors el seu segell original i uniforme en totes le nacions europees, segell típic que anomenem esperit de l'Edat Mitjana. Encara no havia vingut el protestantisme a obrir un pregondíssim avenc entre la raça llatina i l'anglo-saxona i a trocejar els sentiments i aspiracions del vell món, ni tampoc el renaixement a establir un divorci complet entre la cultura literària i la popular, entre els no lletrats i els savis. Tot aleshores era cristià i medieval; tot, comunament, espontani i popular; i sols s'escapava d'aquesta regla general l'Orient bizantí, separat de la civilització occidental pel cisma i per la conservació i persistència de la tradició clàssica. Però fins a aquest mateix Orient tan apartat dels corrents generals europeus, s'encarregà d'enmotllar-lo al seu esperit original el poderós sentiment cristià i llatí de l'època, convertint-lo mercès a les creuades i a la necessitat de guanyar nous mercats per a una població exuberant, en un petit món feudal a la francesa, organitzant-lo sota la dependència espiritual de Roma i omplint-lo d'ordres religioses, de barons feudals francs, italians o catalans, de marxants de Venècia, Gènova, Marsella o Barcelona, i de castells emmarletats que encara alcen llur altiva testa sobre les ruïnes de les acròpolis gregues o els murs megalítics de les ciutats pelàsgiques.

(1) Alguns d'aquests noms, però, estan escrits tal com els donava la pronunciació vulgar moderna: vgr. el de Tebes, que els grecs anomenen encara Thibes; el de Nif que es troba avui en l'equivalent turc de Nife i fins en el de Nif, etc. Altres estan trets de pronunciacions estrangeres i après catalanitzats, com el de Focea, convertit en *Fuylla*, que els italians coneixien per la *Foglia, Folia, Foyia*, etc.

Heus ací explicat perquè en Muntaner es presenta sempre tan català i tan catòlic i tan poc oriental o clàssic, malgrat haver passat prop de set anys a la pàtria dels herois i de les muses. Però no us penseu que fóra sols el nostre cronista el qui podent contemplar cara a cara les meravelles de l'art grec, res no aprengués d'aquella civilització a la qual mirava amb doble desdeny, per ésser herètica i vençuda. Dos dels més originals escriptors d'aquella edat, en Villehardouin i en Sanuto, escriviren així mateix llurs cròniques després d'haver trepitjat com en Muntaner pam a pam la terra de les clàssiques recordances i d'haver-se assegut a l'ombra del Partenon i de Santa Sofia. De manera que podem afirmar que l'Orient bizantí, el qual mantenia cabalment el caliu de la Renaixença clàssica, fou en certa manera el veritable bressol de les més famoses cròniques medievals.

I cregueu que res d'això no ens ha de doldre. Si en Muntaner hagués sentit la influència greco-llatina com el Dante o el Petrarca gairebé els seus contemporanis, no ens podríem avui gaudir de sorprendre la vida pública i privada del poble català, en els seus més amagats secrets. Què importa que ens hagués donat una obra més artística d'estil, si el que guanyés en freda perfecció de forma ho perdés en saba de vida humana? La seva obra, una de les creacions més originals de l'Edat Mitjana, ens ambadaleix com les gràcies d'un hermós infant, mentre la d'en Moncada, inspirada en el mateix assumpte, amb la seva pulcritud i acompassament de forma, ens embafa com els compliments d'un cortisà. Què fóra de l'expedició catalana i dels seus herois, si en petjar Muntaner la casa pairal del classicisme, en comptes d'omplir la seva imaginació amb el record de piadoses tradicions, ens hagués parlat únicament d'Hèctor i d'Aquiles, d'Atenes o de Troia, del Pòrtic o de l'Acadèmia, de Píndar o d'Homer? No donen més color a la seva relació la descripció crèdula dels miracles del mannà d'Efès en la tomba de Sant Joan (1) i de les taques de sang dels Innocents a la mar de Màrmara (2), o finalment de les preuades relíquies trobades a Focea, és a dir, el tros de la vera creu "que mossenyer sant Joan Evangelista llevà de la sua ma d'aquell lloch hon Jesucrist havia tengut lo seu preciós cap" i aquell "camís molt preciós, de neguna costura, que madona sancta Maria feu de les sues beneytes mans, y ab la qual deya tostemps missa lo benaventurat mossenyer sant Joan", i per últim, l'exemplar de l'Apocalipsi, "qui era escrit ab lletres daur per la mà propia del benaventurat mossenyer sant Joan" (3); no val més, repeteixo, tot això, que les reminiscències clàssiques d'Ercilla i d'altres èpics espanyols sobre un món tan poc clàssic com el continent americà? Gaudim-nos més bé de l'originalitat d'aquella època que pintava totes les coses del color de les seves idees i sentiments i no ens planyem d'aqueixos anacronismes candorosos, que més simpàtics són ells que els *pastitxos* del Renaixement, que donava forma antiga i morta a les aspiracions i sentiments dels

(1) Cap. 206. — (2) Cap. 217. — (3) Cap. CCXXXIV.

pobles moderns. Els uns, si es vol, retrataven una realitat, la realitat present; els altres, cap; la present perquè la rebutjaven, la passada, perquè prou bé que no la coneixien.

Tornant ara a en Muntaner i deixant de banda la seva interessant vida i els múltiples i curiosos aspectes que la seva crònica presenta, afegiré algunes consideracions més, parlant d'ell ja sols com a viatger o excursionista.

Sota aquest punt de vista podem dividir les seves excursions en tres grups principals: excursions per la terra catalana, incloent-hi València, Mallorca i el Rosselló, que aleshores es deixaven tractar de catalans sense posar-hi objeccions; excursions per Sicília i els països que d'ella depenien, la Calàbria, Malta, Gozzo i les illes de Gerbes i dels Querquens, i excursions per Rumania o sigui l'imperi bizantí, l'Asia Menor i la Grècia pròpiament dita.

De totes aquestes terres les més pobrament descrites són Catalunya i ja que no el regne, la ciutat de València, aquella on cabalment passà els millors anys de la seva vellesa, quant feia la vida tranquilla de ciutadà honrat, després d'haver rodat el món, habitant la seva alqueria de Xilluela, voltat de la seva estimada muller i dels seus tres fills. La Sicília l'ha coneix pam a pam i altre tant es pot dir de la faixa de terra costera que va des de Constantinoble fins al cap de Cassàndria, on passà gairebé iguals anys que a Sicília i a Gerbes.

De la corona d'Aragó la regió que surt més prolixament descrita és el regne de Múrcia, que comprenia aleshores part del que és avui província d'Alacant. No hi ha dubte que en Muntaner el visità quan la segona conquesta d'aquelles terres empresa el 1296 per en Jaume II. Dues vegades cita en el seu llibre moltes de les poblacions murcianes i sabut és que hi posa alguna vanitat en aquestes enumeracions que proven el molt que havia viatjat. El capítol 188 en què refereix la presa de la vila i del castell d'Alacant està ple de records que no poden ésser més personals (1). De la ciutat de Múrcia puc dic altre tant. Vegeu sinó la descripció que en fa.

"Pel mitj de la ciutat passa un carrer, qui es hu dels bells carrers qui sia en neguna ciutat del mon, quel dit carrer es gran e ample, e comença del lloch en ques fa lo mercat, qui es davant los Preycadors, e dura entro la esgleya major de madona Sancta Maria. E en aquell carrer es la Pelleria e los Cambis e la Draperia i daltres oficis molts (2)." I més endavant afegeix: "Siats certs que tots aquells qui en la dita ciutat de Murcia o els davants dits llochs son poblats, son vers cathalans e parlen del bell catalanesch del mon e son tots bons homens darmes e de tots feyts. E pot hom be dir que aquell es dels graciosos regnes del mon; que en veritat vos dich, quentre tot lo mon yo ne altre no pot saber, que dues provincies sien millors ne pus gracioses de totes les coses com es lo regne de Murcia e lo regne de Valencia (3)".

(1) V. gr. E un poch llunyet de la porta havia un troç de mur qui era derrocat dins. (Ibid. pàg. 264). — (2) Cap. XVI, pàg. 48. — (3) Cap. XVII, pàg. 49.

Ben cert que una descripció i un elogi com aquest el voldria per a aquesta renomenada ciutat i en general per a la meva terra. De Barcelona s'acontenta amb dir que "es la mes noble ciutat y la mellor quel rey Darago haja (1)"; però, això no ens satisfà del tot, com deixat anar de pas i per un autor tan ponderatiu, com a bon narrador popular. Però no ens podem queixar del que diu de Catalunya. Com ja hem indicat abans, sembla una espècie de muda protesta contra les preferències de la coronació aragonesa, i, de més a mes, una rèplica contra certes objeccions que sempre s'han fet a la nostra pàtria, i una calorosa defensa del benestar i germanor de la nostra llar ensems que de l'extensió de la nissaga catalana que ningú no podia apreciar més bé que ell, el qual la veié esplaiar-se per la Itàlia, per l'Africa i per la Romania.

"E negu nos pens que Cathalunya sia poca provincia, ans vull que sapia tot hom, quen Cathalunya ha comunament pus rich poble que negu poble que yo sapia ne haja vist de neguna provincia, si be les gents del *mon la major part los fan pobres*. Ver es que Cathalunya no ha aquelles grans riqueses de moneda de certs homens senyalats, com ha en altres terres, mas la comunitat del poble es lo pus benenant que poble del mon, e aqui viuen mills e pus ordonadament en llur alberch, ab llurs mullers é ab llurs fills, que poble qui al mon sia. Daltra part vos maravellarets duna cosa queus diré, empero si be ho cercats, axiu trobarets, que dun llenguatje sol de negunes gents no son tantes com cathalans; que si volets dir castellans, la dreta Castella poch dura e poca es, quen Castella ha moltes provincies que cascu parla son llenguatje, e son axi departits com cathalans de aragonesos. E exi mateix trobarets en França e en Anglaterra e en Alemanya e per tota Romania, quels grechs qui son del emperador de Constantinoble son axi mateix moltes provincies, axi com de la Morea e del reyalme de Larta e de la Blaquia o del reyalme de Salonich e del reyalme de Macedonia e del reyalme de Natuli e de altres provincies moltes, entre les qual ha aytants departiments de llur llenguatje, com ha de cathalans e aragonesos, etc." (2).

Com a home aimant de la seva pàtria i de sentiments tendres i casolans, que no pogueren desarrelar una vida batalladora i aventurera, no podia oblidar el nostre cronista la seva vila nadiva, Peralada, en la qual passà els onze primers anys de la seva infància, i que sols abandonà quan lliurada a les flames davant del perill de la invasió francesa, restà ell sense alberg i sense patrimoni. Allí havia conegut, minyó encara, el *sant* rei en Jaume d'Aragó, com ell l'anomena, per ço que posà en l'alberg del seu pare, en Joan Muntaner, *qui era dels majors daquell lloch e era el cap de la plaça* (3). Descrivint el pla de Peralada ens diu que en ell *no ha un arbre, ans es tot camps e llaurons de pà;* "que axi es Peralada, que envers aquella part qui te entro *a la meytat*

(1) Cap. XXIII, pàg. 61. Cita encara en diferents indrets la Seu i els seus sants cossos Sancta Eulàlia i Sant Aulager (sic), les esglésies de Frares menors (Sant Francesc) i casa dels Preycadors (Sancta Catarina) i el *Castell nou*, on fou tancat el fill del rei Carles. Ocupava el dit castell el lloc que hi havia entre el Call i l'antic convent de l'*Enyorança*, i fou enderrocat quan es continuà el carrer de *Fernando VII* des del d'Avinyó fins a la plaça de Sant Jaume. Edició d'en Muntaner de D. Antoni de Bofarull.—Barcelona, 1860, pàg. 227, nota. — (2) Cap. XXIX, pàg. 70. — (3) Cap. II i XXIII.

de la vila es lo pla dels camps de llaurons e daltra part estàn los rius que passan prop la orata, qui es gran cosa (1)". I després amb orgull de patriota ens fa saber, "*que la pus antiga vila era Peralada, que del temps de Carles Magnes e de Rolla en ca no fo de sarrahins* (2) i *quel monestir de sen Quirch feu Carles Magnes, el dota aqui a Peralada* (3).

No podent seguir en Muntaner en totes les seves excursions o viatges per la nostra corona, vegem ara sumàriament el que diu de Sicília i de les illes veïnes. Aquí és on en fet de veritat es mostra més excursionista en el veritable i modern sentit d'aquesta paraula. Sabut és que passà a Sicília diferents temporades; una des del 1300?-1303 abans d'"anar a Rumania; i altres tres després, la primera en tornar d'Orient el juliol del 1309 i quan s'encarregà del govern de Gerbes; la segona el 1311 quan anà de Gerbes a València a casar-se, tornant a les darreries del mateix any per acceptar mig en feu del rei Frederic l'illa africana que ell oferí com a petit reialme de noviatge a l'amor de la seva esposa; i la tercera i última el 1315 per prendre als seus braços el tendre fill de l'infant de Mallorca i portar-lo a la reina àvia Esclaramunda, que romania llavors a Perpinyà; hermosa Odissea accidentada i perillosa, la descripció de la qual és tal volta el més deliciós idilli de la Crònica. Tenia, doncs, motius per a conèixer la Sicília i no ho amaga en la seva obra, que és per als sicilians un tresor de noves i indicacions locals de llur pàtria en el segle XIV. Es veu a més que li era país simpàtic i que el mirava amb bons ulls, puix parlant de la fraternitat que entre sicilians i catalans regnava, afirma que *hanch nul temps dues nacions de gents no savengren tant be com ells* (4). La història demostra amb la seva crua franquesa que en Muntaner fou en aquest punt tan optimista com en tot, i que no arribà a tan alt grau l'estimació entre catalans i *llatins* (que així els sicilians s'anomenaven), com ell suposava.

De totes les ciutats la preferida del nostre cronista sembla haver estat Messina, en un dels quals setges es senyalà menant "una conestablia o companyia desde la torre de sancta Clara entró al palau del senyor rey" (5), Un messinès modern ha de passar molt bones estones veient citats per un autor estranger, curiosos detalls de la seva ciutat antiga, com per exemple, la porta de la *Caperna,* que es diu encara de la *Caperina,* la de Sant Joan, l'església de Santa Maria la Nova, de tants records històrics, la de Sant Reiner, la Font de l'Or, la torre de Santa Clara, la torreta del far, la duana, el palau del rei i altres edificis. I perquè més es vegi el gràfic de certs detalls, recordaré el que diu en parlar de la retirada del rei Carles a la Gatuna, a l'altra banda de l'estret

(1) Cap. CXXIII, pàg. 252. — (2) Cap. CXXV, pàg. 256.

(3) D'altres vilatges de Catalunya es troben algunes si bé molt sumàries descripcions. De Roses, per exemple, diu que és "lo millor port de Cathalunya e el major, que tot lo navili que feyt es hi poria entrar. (cap. CXXII, pàg. 252)..." "El monestir de Sentescreus qui es molt honrrat monestir de monjes e es tro á 6 llegues prop de Vilafranca" (cap. CXLV, pàg. 296). Algunes indicacions més podriem assenyalar, però no moltes. De les Balears també diu alguna cosa. Sembla fora de dubte que les visità quan la conquesta de Menorca pel rei Alfons III (26 de gener del 1286, l'Encarnació), formant part de les mainades del rei, perquè conta un miracle, de què fou testimoni presencial, que tingué lloc a Portopi de Mallorca. Malgrat això no és mostra prou informat de l'extensió geogràfica i distàncies de les illes, puix diu que "Menorques es apres 30 milles de la illa de Mallorques; é Ibiça à 40 milles, y que cascuna boge 100 milles (!)." Cap. VIII, pàg. 33.

(4) Cap. LXXXIV, pàg. 166. — (5) Cap. CXCV, pàg. 381.

de Messina. "De la Gatuna a Messina no ha mas VI milles... Empero per ço com alguns oyran aço, qui no saben qui son VI milles, vull que sapien, que tant ha poch de senct Rayner de Messina a la força de la Gatuna, que de la una part al altre veurets un hom a cavall e conexerets si va a llevant o a ponent" (1). "En Boca de Far, afegeix en altre lloch, aludint sens dupte á les temeroses goles de Scila y Caribdis, es la major maravella del mon que res ha durada, com fortuna de xaloch o de mitj jorn hi ha, que les corrents hi son tan grans e la mar hi cava tan fort que res ha durada."

Impressions com aquestes en recolliria a dotzenes si aquest discurs no es perllongués tant (2). Però no puc deixar d'esmentar la descripció de la illa de Gerbes, més detingudament que totes, perquè allí romangué alguns anys i pogué molt bé conèixer la terra i els seus moradors. Parlant d'ella diu en Buchon (3), que és una prova més de l'exactitud amb què en Muntaner observà tot el que passava al seu voltant.

"Gerba es una illa que es el mig de Barberia, que si be ho comptats, aytant ha de Gerba a Cepta, com de Gerba en Alexandia. E nous cuydets que sia de tot illa, que tant es prop de la terra ferma, que cent milia homes de cavall e atre tant de peu, passarian que nols tocara aygua entro a les cingles, si aquell pas nols era vedat e defensat per chrestians. Perque es mester a tot hom que capita sia de Gerbes que haja quatre ulls e quatre orelles, e que haja lo cervell segur e ferm, per moltes rahons, majorment com lo pus prop secors que ha de chrestians es Macina, e ha de Gerba a Macina cinch milia! (jornades?) (4).

"...E en la illa ha dues partides, la una ha nom Misconia, e l'altra Morabia. E aquestes partides son axi com guelfs e gibilins son en Toscana e en Lombardia. E axi mateix aquesta Misconia e Morabia ha tant compres, que tota Africa en la terra ferma hi es, axi alarps, com moaps, com barbres..., etc. (5)".

He arribat quasi al terme del meu discurs i encara em resta parlar-vos del bo i millor de la crònica; de la famosa expedició a Orient; del passatge a Romania com modestament l'anomena el nostre Muntaner. ¡Si n'hauria de dir aquí de coses de l'escriptor, de l'heroi, de l'excursionista! No sembla sinó que aquell en travessar molts dels països en què el geni de Xenofont dirigí la retirada immortal dels deu mil, trempà la seva ploma i la seva imaginació en la senzillesa d'aquell estil homèric amb què l'historiador grec descriví la batalla de Cunaxa, per fer ell altre tant amb les gestes atrevides d'Artaqui, Aulaca, Ania i el Mont Tauro.

---

(1) Cap. LXXVI, pàg. 126.

(2) De la Calàbria diu "qui es la pus sana provincia del mon e la pus graciosa de totes sanitats e a les millors aygues e les millors fruytes del mon (Cap. CL)." De Malta que "es molt reyal castell e bo, e aquest castell e la illa está be axi a la illa de Sicilia com fa la pedra en lanell (cap. C)." Detalls de distàncies se'n troben molts: v. gr. "Otrento qui es bona ciutat e archebisbat e basta puix de ça Principat entro á Seuler prop á 30 milles (cap. CL)". "Castellabat es prop de Salerm á 30 milles". "Castellamat un castell qui es entre Palerm e Trapena:". "Montalbá... un lloch qui es en la muntanya XIII llegues lluny de Messina, hont lo rey estaba d'estiu (cap. CCLI):". "Xacca qui es en la Fassona de fora e segurament que es la pus feble vila e la menys fort de Sicilia (cap. CXCVII)." "Calatabellot á 30 llegues de Xacca (cap. CXCVIII):", etc., etc.

(3) Chroniques etrangéres. Pàg. 486.

(4) Cap. XCVII, pàg. 240. — (5) Cap. CCXLVIII, pàg. 479.

Jo no crec que cap altra nació tingui una glòria militar comparable a les nostres glòries d'Orient. S'ha dit això tantes vegades que el repetir-ho sembla lloc comú. Qui se'n vulgui convèncer que obri les planes d'aquella llegenda èpica i allí farà coneixença amb aquells herois que li semblarien tan fabulosos com els Amadis, Rotlans i Artús, si els testimonis dels bizantins, llurs enemics, no els donessin vida real i històrica. "Llurs fets de guerra, diu parlant d'ells l'historiador anglès Finlay (1), els autoritzen per a collocar-lo en el rengle dels herois; llurs actes individuals els convertiren en una legió de dimonis. Havien arribat a ésser invencibles en tots els camps de batalla. Havien fet estremir les llances de la cavalleria francesa i estaven convençuts que no hi havia nació al món capaç de resistir llur xoc". Ells sols realitzaren el que feren plegats tots els herois de l'antiguitat i dels temps moderns, esfrondrant les galeres com els Agotocles i els Hernan Cortés; morint en les flames a Andrinòpolis com el numantins i saguntins; lluitant les dones a Galípoli contra estols i exèrcits aguerrits com les amaçones de la fàbula o les heroïnes de Saragossa i de Girona. Ells sols empaitaren des de Constantinoble a Atenes totes les nacions europees, després d'haver derrotat les orientals a l'Asia; avui els genovesos a Pera i a Galípoli; demà un emperador grec en la llegendària batalla del mont Apros; un altre dia encalçant els Alans a les tresqueres dels Balcans, a dotze jornades de Galípoli; més tard, aniquilant la flor i nata de la renomenada cavalleria franca de Grècia, en la sagnant batalla de Cefis, que recorden encara amb temor els pobles de les antigues voreres dels avui dessecats estanys del Copais; i per últim desafiant des de l'Acròpolis d'Atenes venecians i angevins, turcs i albanesos, grecs i navarresos i per espai de prop d'un segle tremolant allí les barres catalanes. Però, deixem aquestes grandeses i tornem al nostre assumpte. Em manca temps ja per a retratar-vos el més curiós excursionista català de l'Orient. Costums de pobles diferents (2), judicis de nacions enemigues (3), cerimònies bizantines com la proclamació del Cèsar Roger, i tradicions de tot gènere, puix que fou amatent a arreplegar-les, així clàssiques, com la del setge

(1) *History of Greece*, etc. Oxford. T. III, pàg. 400

(2) Els alans a manera de Tartres, ab tot ço de llur van tostemps, e james no posen en ciutat, ne en vila, ne en poblat... e els alans son tenguts per la millor cavalleria que sia a llevant. (Cap. CCXXVI, pàg. 431).

Dels tartres ha dit abans: ..."hom diu que tartres son molta gent e nou son: mans per ço paren molts es (!) sotsmeten moltes nacions del mon, com james ne trobarets tartres que facen de ses mans, ans hostejen tostemps, e van a llurs mullers e ab llurs infants, hostes feyts." Cap. XXIX, pàg. 71.

(3) Dels grecs fa el següent desfavorable judici: "Mas sobre los grechs ha Deus tramesa tanta de pestilencia que tot hom los confondria... E aço esdeve per dos pecats senyalats qui en ells regna; ço es la hu, que son les pus orgulloses gents del mon, que no ha gent el mon que ells preen res, sino ells mateixos, e res no valen; e daltre part que han la menys charitat de llur prohisme que gents qui sien el sigle." (Cap. CCIII, pàg. 396).

L'autor del *Llibre de la conquesta* o *Crònica de Morea*, molt anterior a en Muntaner, ve a dir el mateix que aquest en distints passatges. Vegeu sinó aquests dos que traduïm del grec: "Ens acusen a nosaltres Francs i parlen mal de nosaltres; ens diuen gossos mentre s'alaben a si mateixos". "Escolteu tots, Francs i Grecs, els qui creieu en Crist, i haveu estat batejats, escolteu una cosa que mostra la maldat dels Romans, la mala fe que tenen... Qui d'ací avant tindrà confiança en ells i creurà llurs juraments, sinó veneren a Déu ni estimen a llur sobirà, ni amen a llur proïsme més que per enganyar-lo?". Vid. en les *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. III. Año 1887, la meva monografia *La expedición y dominación de los Catalanes en Oriente juzgados por los Griegos*, pàg. 101 i següents.

de Troia, com cristianes, segons mostren les ja abans anomenades (1); tot es troba recorrent el seu llibre interessantíssim.

Tot això ha de recollir-se amb gran compte i fer-se notar en un extens treball analític que encara espera el gran cronista de nosaltres els catalans, junt amb una edició correcta i més o menys definitiva de la crònica.

Mentrestant no arribi aquest dia, que Déu faci que no ens el porti un escriptor de fora de casa com fins ara ha succeït sempre amb les obres cabdals de la nostra literatura, m'he d'acontentar per avui amb indicar-vos molt lleugerament alguns dels mèrits del nostre excursionista, recomanant-vos que passeu la vista pel que diu de les principals viles de l'Asia Menor i de l'Imperi bizantí, per exemple, de Filadelfia, Tyrreum, Heraclea, Galípoli, Cizico i altres (2), i sobretot per les circumstanciades descripcions de les petites penínsules d'Artaqui o Cizico i de Galípoli.

"Tot lo cap de Artaqui, diu, se guarda ab un mur que ha en lo cap envers la terra que no ha de llonch de batalla mig miller de la una mar a laltra. E puix daquell estret avant es lo cap molt gran, en que ha mes de XX milia entre alqueries e masos e casals. E en aquella terra fa lo major fret del mon e de les mes neus, que pus hi comensa a navar entro a labril no fa als (3)".

"Lo cap de Galípoli te de lloch tota hora be XV llegues e no ha dample en negu lloch pus duna llegua, que de cada part lo cingla la mar; e es lo pus graciós cap del mon axi com a de bons pans e de totes fruytes gran abundancia. E en lentrada del cap vers la terra ferma, ha un bon castell qui ha nom Eccemila (Examilion ó siga la antiga Lissimaquia), que vol aytant dir com sis milles; e per ço ha nom axi com en aquell lloch no ha mas sis milles de ample. E en lo mig está aquell castell per guardar tot lo cap e de la una part del cap está Boca Daner (Abydos) e del altre lo golf del Megarix (per altre nom de Saros); e dins lo cap es puix la ciutat de Galipol e el Potemo e el Cesto (la famosa Sestos de Hero y Leandro) e el Medico (Madytos) que cascu daquets son bon llochs hi ha molts casals e honrrats (4)". Bé podria figurar aquesta darrera descripció en qualsevol tractat de geografia moderna, i dubto que en cap autor de l'Edat Mitjana es trobi res semblant. En Muntaner traça el mapa de gran part de l'imperi d'Orient, com ho podrien fer els mateixos historiadors bizantins, en cap dels quals no he trobat sovintejades tan abundoses noticies geogràfiques de llur pròpia pàtria. Però, no para aquí la descripció de Galípoli, sinó que segueix més avall en un altre capítol:

"E del cap de Galipol vull que sapiats que es cap del reyne de Macedonia, don Alexandre fo senyor e hi naixqué. E axi Galipol es cap en la marina del dit regne de Macedonia, axi com Barcelona es cap de Catalunya en la marina e en la terra ferma Lleyda. E axi mateix dins terra ha una altre ciutat fort bona el reyalme de Macedonia, qui ha nom Andrinopol, e hi ha de Galipol a Andrinopol cinch jornades... E encara

(1) V. la pàg. 166 d'aquest discurs. — (2) Vid... el primer *Apèndix*.
(3) Cap. CCIII, pàg. 394-96. — (4) Cap. CCIX, pàg. 406.

vull que sapiats quel cap de Galipol es en la una banda de Boca Daner de ponent e daltra banda es lo cap del Artaqui hon lo megaduch exiverna laltre any ab la host (1)".

En arribar en aquest punt, escalfada la imaginació del nostre cronista amb els records d'aquelles famoses contrades, teatre de les gestes heroiques de la guerra de Troia, ens en retreu una petita miniatura clàssico-gòtica, una historieta de Paris i Elena, que ens fa venir a la memòria, al dir d'en Buchon, la relació dels amors del cavaller Acteon i de Diana que es llegeix en Froissart. No se sent allí la veu d'Homer, sinó el dèbil ressò de les pseudo-narracions troianes en les quals l'Edat antiga, adulterada per una de les plomes més candoroses dels temps medievals, pren un pujat vernís cavalleresc i es converteix en un retaule gòtic amb vestits, fesomia i sentiments catalans. Helena és la muller del duc d'Atenes; en la romeria a Tenedos acompanyen Paris cinquanta cavallers i hi van també els *honrats homens* de Rumania, i Paris s'enamora allí d'Helena, com en una festa major de Catalunya.

¡Quina llàstima que d'aquest país que poetitzà amb les seves descripcions i que fou palenc de les seves millors hassanyes, hagués d'ésser el mateix Muntaner de sentiments tan tendres i bondadosos, el cruel Atila que tot ho barrejà i ho deixà erm i deshabitat, escrivint sobre les seves runes un epitafi de desolació digne de Genserich! "E axis veus Boca Daner com estava acompanyada de bons llochs e de graciosos de totes parts que de cascuna part trobarets que havia molta bona vila e molt bon castell en lo temps que nos hi anem, *que tot es estat destruyt e desbaratat per nos, segons que avant entendrets* (2)".

Podria recordar-vos ara que en Muntaner no s'oblida tampoc de donar-nos noticies dels productes i indústries dels països que recorria, i que ens diu per exemple que de l'illa de Marmara es treia el millor marbre de Romania (3), que a Chio es feia el *mastech* (4), i a Focea *l'alum* (5), però basta, crec, amb el que he dit abans, per a portar al vostre cor el convenciment que fou el més curiós i observador viatger dels escriptors catalans i que amb sobrada raó i justicia avui haveu gravat el seu nom al costat dels més cabdals excursionistes de la terra. Hora era ja que es pagués aquest tribut al qui Villemain anomena el cronista més original del món (6). La seva crònica, que ens porta la dolça flaire dels records de la infància, sadollada de perfum cavalleresc i de grandesa èpica, de senzillesa patriarcal, de serena tranquillitat i de simpàtic optimisme, d'afectes dolços i de familiaritat casolana, mereixia ésser analitzada també com a document i geogràfic i com a tal ésser recomanada, encara que amb poc encert en l'elecció del recomanador, per l'excursionisme modern de Catalunya.

Barcelona, 18 de novembre 1890.

---

(1) Cap. CCXIV, pàg. 411. — (2) Cap. CCXIV, pàg. 413. — (3) Cap. CCXV, pàg. 415.
(4) Cap. CCIII, pàg. 307 ..."la illa de Xiu, es molt graciosa illa, e llas fa lo mastech quen lloch del mon no sen fa...".
(5) Diu que en la Fuilla o Focea hi havia en el seu temps 3.000 grecs que eren *llavoradors del alum que en aquell lloch se feya.* (Cap. CCXXXIV, pàg. 452). — V. el que diu Heyd. *Histoire du commerce du Levant au moyen age.* — Leipzig, 1885, t. I, pàg. 462 i 463. — (6) Cours de *Litterature française,* Vol. II, pàg. 331. Brusselles.—1834.